

УДК 392.6-053.81(477):930

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ ДОШЛЮБНОГО СПІЛКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Роксолана ДЯКІВНИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті розглянуто історію дослідження традицій дошлюбного спілкування української молоді. Простежено нагромадження фактографічних відомостей про загальноукраїнську та локальну специфіку цього явища соціонормативної культури, наведено найвагоміші праці, наукові розвідки та проекти, що повністю або ж дотично стосуються висвітлення основних аспектів дошлюбного спілкування молоді в Україні. Зокрема, у цьому контексті розглянуто науковий доробок таких народознавців, як Павло Чубинський, Валеріан Боржковський, Микола Чернишов, Хрисанф Ящуржинський, Володимир Ястребов, Олександр Малинка, Орест Левицький, Федір Вовк, Митрофан Дикарев, Олекса Ріпецький, Микола Сумцов, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк, Іван Гомик, В'ячеслав Камінський, Дмитро Зеленін, Олекса Воропай, Степан Килимник, Олександра Кувеньова, Юрій Гошко, Ганна Горинь, Анатолій Пономарьов, Володимир Сироткін, Георгій Кожоляно, Євген Луно, Роман Чмелик, Віктор Давидюк, Тетяна Агапкіна, Оксана Кісь, Ірина Ігнатенко, Марії Маєрчик, Василь Балущок, Андрій Забловський, Олена Чебанюк, Ірина Несен, Роман Тарнавський, Наталія Дуда, Юрій Пуківський, Олена Серебрякова.

Ключові слова: етнологія, Україна, молодіжна громада, соціалізація молоді, дозвілля молоді, історіографія.

Наукове зацікавлення традиціями дошлюбного спілкування української молоді має доволі тривалу історію. Функціонування молодіжних парубочих і дівочих громад, традиційні форми дозвілля та взаємодії молоді, вплив соціально-економічних і релігійних чинників на формування шлюбних пар, особливості спілкування молоді шлюбного віку різних етнічних груп привертала увагу вже дослідників XIX ст. Крім цього, відомості про окремі аспекти порушеної теми наявні й у наукових працях та розвідках, які присвячені календарно-побутовій обрядовості, громадському і сімейному побуту, духовній культурі українців загалом.

Початок ґрунтовних наукових студій дошлюбного спілкування молоді, зокрема, інституційному поділу традиційного українського суспільства за статтю та віком, що своєю чергою є одним з основних питань дослідження молодіжної субкультури, припадає на кінець XIX ст.¹

---

¹ Василь Балущок, “Історія вивчення традиційної статево-вікової організації українців та пов’язаної з нею обрядовості,” *Матеріали до української етнології* 6 (2007): 31.

В українській історіографії проблеми дошлюбного спілкування молоді, зокрема, молодіжних парубочих та дівочих громад, одним з перших торкнувся Федір Вовк. Заслугою вченого є передовсім те, що він вивчав генетичний зв'язок молодіжних громад українського суспільства кінця XIX ст. з подібними молодіжними колективами архаїчної доби, визначив перші з них як релікти, своєрідні пережитки давніх молодіжних організацій². У відповідних поглядах Ф. Вовка на молодіжні громади доволі легко простежується вплив еволюціоністського методу “пережитків”, за допомогою якого дослідник намагався реконструювати певні явища побутування молодіжних парубочих та дівочих громад минулого. Наголосимо: зазначений ракурс порушеної проблеми згодом розвинули й інші українські етнологи, про що йтиметься далі.

Важливу роль для вивчення інституційного поділу української молоді становить також і науковий доробок Володимира Ястребова, який описав молодіжні парубочі та дівочі громади, акцентуючи увагу на принципах їх формування та ролі, яку вони відігравали в соціалізації юнаків і дівчат, організації різних форм молодіжного дозвілля, що своєю чергою сприяло підготовці юнаків і дівчат до подружнього життя³. У схожому ракурсі парубочі молодіжні громади вивчав В'ячеслав Камінський, характеризуючи їх як один з основних звичаєво-правових інститутів, який є своєрідною формою суспільного визнання статевої зрілості української молоді⁴.

Для дослідження інституційного поділу української молоді неабияку цінність становлять етнографічні нариси і праці Олекси Ріпецького⁵, Валеріана Боржковського⁶, Миколи Чернишова⁷, присвячені переважно функціонуванню парубочих молодіжних товариств, а всі вищезазначені дослідники, фактично, сходилися на думці, що парубочі товариства були більш стійкими та закритими від зовнішніх впливів, аніж аналогічні дівочі об'єднання. Підтверджує це хоча б те, що вже на початку XX ст. відомості про функціонування чітко окреслених дівочих товариств дуже скупі та фрагментарні, тоді як традиційні парубочі громади і надалі продовжували активно функціонувати, виконуючи ряд важливих обов'язків та завдань, які були покладені на них сільською громадою, зокрема,

² Хведір Вовк, “Шлюбний ритуал та обряди на Україні,” у *Професор Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології*, ред. Юрій Іванченко (Київ: Мистецтво, 1995), 228–229.

³ Владимир Ястребов, “Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России,” *Киевская старина* 55, отд. 1 (1896): 110–128.

⁴ В'ячеслав Камінський, “Парубочі громади на Поділлі як звичаєво-правний інститут,” *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України* 2 (1928): 92–112.

⁵ Олекса Ріпецький, “Парубочі й дівочі звичаї в селі Андріяшівці на Полтавщині,” *Матеріали до українсько-руської етнології* 18 (1918): 155–169.

⁶ Валериан Боржковский, ““Парубоцтво” как особая группа в малорусском сельском обществе,” *Киевская старина* 18, август (1887): 765–776.

⁷ Николай Чернышев, “К вопросу о “парубоцтве” как особой общественной группе,” *Киевская старина* 19, ноябрь (1887): 491–505.

охорона посівів від шкідників, організація толок під час виконання важливих громадських робіт (ремонт доріг, копання криниць, допомога вдовам та сиротам), організація молодіжного дозвілля тощо.

Під час вивчення особливостей громадської культури українців, зокрема, інституційного поділу молоді шлюбного віку, не можна не згадати і про доробок Михайла Грушевського, адже вчений, проводячи глибокий і ґрунтовний аналіз святково-обрядової та соціонормативної культури українців, розглянув й основні аспекти функціонування різноманітних молодіжних об'єднань за статтю та віком у межах статево-вікової градації суспільства⁸.

У 1920–1930-х роках наукові пошуки українських дослідників перервали об'єктивні чинники (ліквідація ВУАН, численні репресії науковців)⁹. Заслуга вчених цього періоду полягала головно в тому, що вони по суті започаткували студіювання градації українського суспільства за статтю та віком, позаяк дослідники початку ХХ ст. найбільше уваги звертали на дослідження сільської громади, а крім цього – на парубочі та дівочі молодіжні громади (вони були органічними складовими сільської громади), ініціативні обряди, пов'язані з їх функціонуванням, внутрішню структуру та організацію молодіжних колективів.

Починаючи з другої половини ХХ ст. у світ вийшла значна кількість ґрунтовних праць з різних ділянок народної культури українців, серед іншого – і з громадського побуту. Проте доцільно зазначити, що традиційна радянська етнологія питання про дошлюбне спілкування чи інституційний поділ молоді спеціально не розглядала. Про цей аспект соціонормативної культури вчені зазначеного періоду або побіжно згадували у працях, присвячених загальному громадському побуту та сімейним відносинам, або ж зовсім його ігнорували. І все ж, у цьому контексті необхідно згадати колективне двотомне дослідження “Українці”, підготовлене до друку Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України). Хоча воно і не побачило світ, але науковці можуть користуватися макетом цієї праці. Окремий (п'ятнадцятий) розділ монографії “Українці” належить Олександрі Кувеньовій – тогочасному провідному фахівцю з проблеми, пов'язаної з українською сільською громадою. Називається він “Громадський побут”¹⁰. У ньому відведено окреме місце молодіжним громадам. Це саме стосується й історико-етнографічного нарису О. Кувеньової “Громадський побут українського селянства”, де автор з'ясовує значення і роль молодіжних парубочих та дівочих громад у соціалізації молоді,

⁸ Михайло Грушевський, *Початки громадянства (генетична соціологія)* (Відень: Український соціологічний інститут, 1921), 301–316.

⁹ Ганна Скрипник, “Світлої пам'яті подвижники української науки (замість передмови),” *Матеріали до української етнології* 3 (2003): 91–92.

¹⁰ Олександра Кувеньова, “Громадський побут,” в *Українці: історико-етнографічна монографія [макет]*, ред. Кость Гуслистий (Київ: Видавництво АН Української УРСР, 1959), т. 1, 475–520.

а також описує молодіжні громадські звичаї та обряди, пов'язані з парубочими та дівочими ініціаціями, відзначенням свят календарного циклу та сімейної обрядовості тощо¹¹.

Наукові студії про громаду та громадський побут населення різних історико-етнографічних районів України, органічною складовою яких є відомості про молодіжні громади, були оприлюднені упродовж 1980-х – на початку 2000-х років як розділи колективних історико-етнографічних монографій “Бойківщина”¹², “Гуцульщина”¹³, “Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья”¹⁴, “Поділля”¹⁵, “Лемківщина”¹⁶. Юрію Гошку, співавтору розділів про громаду в дослідженнях “Гуцульщина” та “Лемківщина”, належать також індивідуальні публікації, в яких наявна інформація, важлива для висвітлення теми дошлюбного спілкування молоді в контексті розгляду молодіжних громад, адже автор, окрім висвітлення основних аспектів соціально-політичного життя українців, акцентував увагу і на громадсько-правових та сімейних звичаях традиційного українського суспільства¹⁷.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. питання молодіжних громад торкалася у своїх працях і відома українська дослідниця Ганна Горинь. Так, у монографії “Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ – 30-ті роки ХХ століття)” дослідниця описала і проаналізувала об'єднання хлопців та дівчат шлюбного віку, молодіжні толоки, специфіку формування майбутніх сімей тощо. Г. Горинь зазначила, що саме молодіжна громада була тим інститутом, який зберігав, примножував і передавав підростаючому поколінню усталені традиції індивідуального та колективного досвіду. До речі, серед усього іншого, цей досвід стосувався дозвілля молоді, а також формування майбутніх подружніх пар для

¹¹ Олександра Кувеньова, *Громадський побут українського селянства: історико-етнографічний нарис* (Київ: Наукова думка, 1966), 30–37; Олександра Кувеньова, “Про деякі традиційні народні молодіжні ігри та розваги,” *Народна творчість та етнографія* 2 (1959): 84–93.

¹² Корнелій Кутельмах, “Громада і громадський побут,” у *Бойківщина: історико-етнографічне дослідження*, ред. Юрій Гошко (Київ: Наукова думка, 1983), 200–201.

¹³ Юрій Гошко і Михайло Тиводар, “Громадський побут,” у *Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження*, ред. Юрій Гошко (Київ: Наукова думка, 1987), 224–230.

¹⁴ Любов Боцонь і Леонид Минько, “Общественный быт сельского населения,” в *Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья*, ред. Василий Бондарчик (Минск: Наука и техника, 1987), 8–47.

¹⁵ Анатолій Пономарьов, “Дошлюбне спілкування молоді,” у *Поділля: історико-етнографічне дослідження*, ред. Анатолій Пономарьов (Київ: Видавництво незалежного культурного центру “Доля”, 1994), 160–175.

¹⁶ Юрій Гошко, Микола Мушинка та Олександр Турчак, “Громадський побут,” у *Лемківщина: історико-етнографічне дослідження у 2-х томах*, ред. Степан Павлюк (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002), т. 2, 25–43.

¹⁷ Юрій Гошко, *Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття ХІV–ХІХ ст.* (Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999).

ведення господарства¹⁸. Крім цього, у ряді інших публікацій, дотичних до теми дошлюбного спілкування молоді, Г. Горинь порушила питання про закономірності громадського розвитку, впливу громади на формування особистості та її світоглядно-ціннісних орієнтирів, значення молодіжних громад для нормального розвитку та функціонування загальної сільської громади тощо¹⁹.

Для з'ясування місця і ролі молодіжних парубочих та дівочих колективів у житті сільської громади неабияку наукову цінність становлять результати дослідження львівського історика Василя Інкіна²⁰ та буковинського етнолога Георгія Кожолянка²¹. Хоча згадані автори спеціально не вивчали проблематику, пов'язану безпосередньо з дошлюбним спілкуванням молоді, однак завдяки їхній праці можна краще осягнути основні принципи існування, розвитку та функціонування сільських громад і, як наслідок, їх органічних структурних компонентів – молодіжних парубочих та дівочих товариств.

Сьогодні найбільш комплексно до дослідження молодіжних громад України підходить київський етнолог Василь Балушок, якому належить значна кількість публікацій з порушеної теми²². До сфери наукових зацікавлень дослідника належать обряди ініціації українців і давніх слов'ян, соціалізація молоді шлюбного віку, роль та місце молодіжних громад у житті загальної сільської громади тощо. В. Балушок запропонував, як і свого часу Ф. Вовк, розглядати молодіжні громади українців як пережитки, характерні для традиційних суспільств, з особливим наголосом на ініціаціях під час вступу до молодіжних колективів.

Наступним, після молодіжних громад, компонентом, без усебічного студіювання якого неможливо осягнути всі аспекти дошлюбного спілкування молоді, є традиційні форми взаємодії хлопців і дівчат шлюбного віку під час відзначення свят календарного та родинного циклу.

¹⁸ Ганна Горинь, *Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті роки XX ст.)* (Київ: Наукова думка, 1993), 112–126.

¹⁹ Ганна Горинь, “Громада. Громадський побут,” в *Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат*, ред. Степан Павлюк (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006), т. 2, 409–432; Ганна Горинь, “Громада і громадський побут,” в *Українське народознавство: навч. посібн.*, ред. Степан Павлюк, Ганна Горинь та Роман Кирчів (Львів: Фенікс, 1994), 242–266; Ганна Горинь, “Громадський побут сільського населення,” у *Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей України (1939–1989)* (Київ: Наукова думка, 1989), 77–92; Ганна Горинь, “Роль громади у формуванні особи (історичний досвід українців),” *Народознавчі зошити* 3–4 (2008): 440–444.

²⁰ Василь Інкін, *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття XVI–XVIII століть: історичні нариси*, ред. Микола Крикун (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004).

²¹ Георгій Кожолянка, *Народознавство Буковини. Громадський і сімейний побут* (Чернівці: Рута, 1998); Георгій Кожолянка, *Етнографія Буковини* (Чернівці: Золоті литаври, 1999), т. 1, 61–78.

²² Василь Балушок, *Обряди ініціації українців та давніх слов'ян* (Львів; Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1998); Василь Балушок, “Парубочі громади в українському селі,” *Київська старовина* 5 (1995): 84–87; Василь Балушок, “Парубочі ініціації в українському традиційному селі,” *Родовід* 7 (1997): 29–37; Василь Балушок, “Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян,” *Родовід* 9 (1994): 18–25.

Певні аспекти дошлюбного спілкування молоді, зокрема, форми дозвілля молоді, свого часу цікавили Миколу Сумцова. У 1886 р. на сторінках журналу “Киевская старина” він опублікував статтю “Досветки и посиделки”, у якій описав “досвітки” як одну з основних форм спілкування української та російської молоді XIX ст. Автор здійснив комплексне порівняння аналогічного за своєю суттю інституту молодіжного дозвілля українців та росіян, вказав на їх спільні й відмінні риси, звернув увагу на організаційні моменти та основну мету зібрань молодих хлопців і дівчат в осінньо-зимовий період²³.

Значний внесок у розробку порушеної теми, головню через призму аналізу сімейних відносин, зробив Орест Левицький, зокрема, у статті “Обычные формы заключения браков в Южной Руси в XVI–XVII ст.”, опублікованій на сторінках вже згаданої “Киевской старины”. Дослідник акцентував увагу на критеріях вибору майбутніх чоловіка чи дружини та наголосив на тому, що українські дівчата віддавна користувалися “широкою особистою та майновою незалежністю, майже не поступаючись у повноті своїх громадських прав чоловікам”. О. Левицький також описав роль батьків, сільської громади, церкви й особливо молодіжних парубочих та дівочих товариств у формуванні майбутніх подружніх пар²⁴.

Відомості про дозвілля молоді шлюбного віку під час відзначення свят родинного циклу присутні і в дослідженнях Хрисанфа Ящуржинського. Зокрема, у статті про традиційне весілля українців точно та докладно описано обрядове дійство, яке, на думку вченого, має багато спільного з релігійно-побутовою драмою²⁵. Натомість Олександр Малинка докладно описав забави і танці, характерні для українського весілля²⁶. Розгляд окремих елементів весільної обрядовості дозволяє краще зрозуміти, яким було ставлення наречених та їх батьків до весілля, а також роль громади, зокрема й молодіжної, у дотриманні повного весільного ритуалу.

Джерельний матеріал про традиції дошлюбного спілкування молоді на території різних етнографічних районів України наявний і в етнографічних працях Павла Чубинського. Зокрема, у третьому томі його “Трудов...” міститься докладний опис свят річного календарного циклу, в якому наявна цінна інформація

²³ Николай Сумцов, “Досветки и посиделки,” *Киевская старина* 14 (1886): 421–445; Микола Сумцов, *Слобожане. Історико-етнографічна розвідка* (Харків: Союз, 1918).

²⁴ Орест Левицький, “Обычные формы заключения браков в Южной Руси в XVI–XVII ст.,” *Киевская старина* 68, кн. 1, отд. 1 (1900): 6; Орест Левицький, “Невінчані шлюби на Україні в XVI–XVII ст.,” *Записки Українського наукового товариства в Києві* 3 (1908): 98–107; Орест Левицький, “О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI–XVII веках,” *Русская старина* 29, кн. 2 (1880): 549–570; Орест Левицький, *Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв.* (Київ, 1909).

²⁵ Хрисанф Ящуржинский, “Свадьба малорусская, как религиозно-бытовая драма,” *Киевская старина* 55, кн. 2, отд. 1 (1896): 234.

²⁶ Александр Малинка, “Свадебные и другие народные обычаи в Червонной Руси сто лет назад,” *Киевская старина* 61, кн. 1, отд. 1 (1898): 252.

про молодіжне дозвілля та спілкування парубків і дівчат під час відзначення різноманітних релігійних свят й обрядів²⁷.

Одним з провідних українських дослідників дошлюбного спілкування української молоді наприкінці XIX – на початку XX ст. був Митрофан Дикарев. Саме він розробив ґрунтовну програму-запитальник для професійного та систематичного збору польових етнографічних матеріалів про спілкування парубків і дівчат шлюбного віку. Складається ця програма з чотирьох великих тематичних розділів, які охоплюють основні форми молодіжного спілкування наприкінці XIX ст. на Лівобережній Україні – “вулицю”, “досвітки”, “вечорниці” та “складчину”²⁸. На основі цієї програми дослідник зібрав польові етнографічні матеріали, які згодом склали основу його посмертної праці “Збірки сільської молодіжки на Україні”. Саме у ній наявні описи молодіжного дозвілля на Слобожанщині²⁹.

Торкався традицій дошлюбного спілкування молоді й один з найбільш діяльних членів Наукового товариства ім. Шевченка у Львові Володимир Гнатюк. Як фольклорист, дослідник зібрав велику кількість гаївок – важливого атрибуту молодіжного дозвілля у весняний період. Аналіз змісту народної поезії цього жанру дозволяє краще зрозуміти суть молодіжного побуту³⁰. Крім цього, на увагу заслугове стаття дослідника “Пісня про покритку, що втопила дитину”, в якій автор глибоко проаналізував негативні наслідки дошлюбного інтимного спілкування молоді та ставлення до відповідного явища сільської громади³¹.

Заслугове на увагу і науковий доробок Івана Гомика, який досліджував спілкування молоді на Лемківщині під час проведення традиційних “вечірок” (вечорниць), що й були основною формою дозвілля та спілкування молоді в осінньо-зимовий період. Учений акцентував увагу на тому, що завдяки таким “вечіркам” хлопці і дівчата могли спілкуватися в доволі вільній атмосфері, причому дівчата виконували тоді важливі господарські роботи (пряли, вишивали), що дозволяло хлопцям оцінювати їх вміння виконувати традиційні жіночі роботи та розглядати їх як майбутніх дружин і господинь³².

²⁷ Павел Чубинский, *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования* (Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и Комп., 1872), т. 3.

²⁸ Митрофан Дикарев, “Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулицю, вечорниці, досвітки і складки),” *Матеріяли до українсько-руської етнології* 3 (1900): 1–27.

²⁹ Митрофан Дикарев, “Збірки сільської молодіжки на Україні,” *Матеріяли до української етнології* 18 (1918): 170–275.

³⁰ “Гаївки. Зібрав Володимир Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф Осип Роздольський, списав Філарет Колесса,” *Матеріяли до української етнології* 13 (1909): 30–221.

³¹ Володимир Гнатюк, “Пісня про покритку, що втопила дитину,” *Матеріяли до української етнології* 19–20 (1919): 249–389.

³² Іван Гомик, “Лемківські “вечірки” (вечорниці),” *Матеріяли до етнології й антропології* 21–22 (1929): 303–308.

Важко пройти осторонь наукового доробку відомих народознавців української діаспори Олекси Воропая³³ та Степана Килимника³⁴. Хоча вони спеціально не торкалися традицій дошлюбного спілкування молоді, однак у їхніх працях про народний календар українців часто йдеться про дошлюбні стосунки парубків і дівчат під час відзначення різних народних і церковних свят. Так, етнографічний нарис Олекси Воропая “Звичаї нашого народу” є доволі неординарним описом календарно-побутових звичаїв, а також вірувань українців, позаяк автор використав як свої етнографічні записи, так і наукову та художню літературу. Праця має чотири частини: “Зима”, “Весна”, “Літо” та “Осінь”, завдяки чому можна вести мову про дозвілля молоді в різні періоди господарського року. Окремі розділи цієї праці присвячено дівочим та парубочим громадам, складчині, парубочим бешкетам на Андрія, дівочим ворожінням, обрядам закликанням весни тощо, тобто традиційним аспектам дошлюбного спілкування та взаємодії української молоді.

У 1927 р. була опублікована монографія авторитетного російського етнолог Дмитра Зеленина “Східнослов’янська етнографія”, в якій окремий розділ стосується суспільного життя українців, білорусів та росіян. Використавши порівняльний метод дослідження, автор з’ясував такі громадські явища, як толока, зібрання молоді для спільної господарської роботи (досвітки і вечорниці), різноманітних спільних ігор і забав неодружених хлопців та дівчат. На їх основі етнолог дійшов висновку, що саме молодіжна громада була основним організатором та ініціатором усіх форм дозвілля парубків і дівчат, причому не лише розважальних, а й виробничих³⁵.

Серед зарубіжних авторів, які торкалися теми дошлюбного спілкування молоді в контексті аналізу річного календарного циклу, треба згадати передусім російського етнолінгвіста Тетяну Агапкіну, яка у праці “Мифопоэтические основы славянского народного календаря” порушила питання про соціалізацію підлітків, парубочі та дівочі свята, еротичні стосунки молоді крізь призму їх репрезентації у фольклорі тощо³⁶.

Про таке цікаве явище весняної календарно-побутової обрядовості Яворівщини, як “риндзівки”, що має безпосереднє відношення і до дошлюбного спілкування молоді, писав Євген Луньо. “Риндзівки” – це свого роду величальні пісні, які співали хлопці під вікнами незаміжнім дівчатам на другий і третій день Великодніх свят, ходячи з музикою від хати до хати³⁷. За таке “ранцювання”

³³ Олекса Воропай, *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис* (Київ: Велес, 2009), 3–422.

³⁴ Степан Килимник, *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні* (Київ: Обереги, 1994), кн. 1, т. 1, 2; кн. 2, т. 3, 4.

³⁵ Дмитрій Зеленин, *Восточнославянская этнография*, пер. с нем. (Москва: Наука, 1991), 360–385.

³⁶ Татьяна Агапкина, *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл* (Москва: Индрик, 2002).

³⁷ Євген Луньо, “Риндзівки,” *Народна творчість та етнографія* 3 (1993): 47–53.

дівчата обдаровували хлопців писанками або ж пригощали горілкою, тобто цей обряд пошавлював спілкування хлопців з дівчатами шлюбного віку, давав можливість молодим людям приглянутися одне до одного у святковій атмосфері тощо.

Одним з найавторитетніших дослідників українських реалій молодіжного побуту був Анатолій Пономарьов. У 1999 р. за його редакцією вийшла друком колективна історико-етнографічна монографія “Українці”. У цьому дослідженні традиції дошлюбного спілкування молоді та основні форми її відпочинку і дозвілля протягом календарного року виділено в окремий розділ, де автор (власне А. Пономарьов) вказав на важливість та актуальність дослідження зазначеної теми, а також здійснив комплексний порівняльний аналіз цього аспекту соціонормативної культури населення різних історико-етнографічних районів України. Водночас А. Пономарьов акцентував увагу на тому, що саме молодіжні громади виконували основну функцію соціалізації та підготовки молоді до майбутнього подружнього життя³⁸.

Відомості про певні аспекти дошлюбного спілкування молоді можна почерпнути і з праці Романа Чмелика “Мала українська селянська сім’я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (структура і функції)”. Особливо цінними для нас є традиційні уявлення про стосунки між батьками та дітьми-підлітками, які починали залучатися до громадського життя через молодіжні товариства, та роль, яку відігравали безпосередньо батьки у соціалізації своїх дітей. Автор зазначає, що зі вступом до молодіжних парубочих чи дівочих громад відносини між батьками та дітьми зазнавали істотних змін. Крім цього, змінювалося й ставлення до підлітків загальної сільської громади³⁹.

Побіжно досліджуваної теми торкнувся сучасний луцький дослідник Віктор Давидюк. Автор подає значну кількість фактографічного матеріалу, що стосується духовної культури та календарної обрядовості волинян. У контексті дослідження традицій дошлюбного спілкування молоді для нас цінність становлять передовсім відомості про побутування звичаю “колодки” (як покарання неодружених парубків та дівчат, що вже перебувають “на порі”, або ж їх батьків), виконання гаївок, традиційні великодні обливання серед молоді, купальська обрядовість тощо⁴⁰.

В останні роки серед українських дослідників усе більшої популярності набувають гендерні студії, зокрема, цю тематику, з акцентом на молодіжних парубочих і дівочих громадах та на інтимному спілкуванні молоді шлюбного

---

³⁸ Анатолій Пономарьов, “Традиції дошлюбного спілкування,” в *Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах*, ред. Олесь Пошивайло (Опішне: Українське народознавство, 1999), кн. 1, 409–419.

³⁹ Роман Чмелик, *Мала українська селянська сім’я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (структура і функції)* (Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999).

⁴⁰ Віктор Давидюк, *Етнологічний нарис Волині. За матеріалами експедиції Полісько-Волинського народознавчого центру “Волинянка – 2003”* (Луцьк: Інститут культурної антропології, 2005).

віку висвітлює у своїх працях Оксана Кісь – у низці статей⁴¹ та розділі “Дівчина: іспит на зрілість” монографії “Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.”⁴². Проте, на думку авторитетних українських етнологів Юрія Гошка та Михайла Глушка, погляди та наукові висновки О. Кісь щодо становища жінки в традиційному суспільстві є доволі поверхневими та непослідовними, що ускладнює їх об’єктивну наукову оцінку. До такого висновку вищезазначені науковці дійшли після всестороннього аналізу однієї зі статей дослідниці, де з її боку були допущені підміна понять і термінів, вільне інтерпретування та відверта фальсифікація історичних фактів і джерел⁴³.

У контексті характеристики історіографії так званих гендерних студій доцільно згадати докладніше про науковий доробок Ірини Ігнатенко, хоча і цю дослідницю часто звинувачують у компіляції та перекручуванні історичних джерел. Тим не менше, її монографія “Жіноче тіло у традиційній культурі українців” ґрунтується на значній джерельній базі: польових етнографічних, архівних та літературних джерелах, що стосуються традиційних уявлень українців про жіноче тіло та пов’язані з ним народні вірування, ритуали та звичаї⁴⁴.

Не можна оминати увагою й науковий доробок Марії Маєрчик, яка у статті “Як яка дівчина з хлопцем не спить, то вона й не дівчина зовсім (секс до шлюбу в українській традиції): до постановки проблеми” вказує на існування в традиційному українському суспільстві подвійності: з одного боку це заохочення, а нерідко й примус дівчини хлопцем до статевих зв’язків, а з іншого – прославлення дівочої скромності, чесності, “чистоти” тощо⁴⁵.

У 2010 р. у київському видавництві “Дуліби” у серійному виданні “Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження” опублікований збірник наукових праць “Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура”, який стосується безпосередньо дошлюбного спілкування молоді. У цьому колективному етнологічному дослідженні йдеться про молодіжні субкультури доіндустріального та індустріального суспільства.

⁴¹ Оксана Кісь, “Українська сільська молодь у дзеркалі гендерних відмінностей,” *Незалежний культурологічний часопис “І”* 4 (2002): 184–190; Оксана Кісь, “Дівчина-покритка в українському селі кінця XIX – початку XX ст.,” *Народознавчі зошити* 6 (1998): 684–692; Оксана Кісь, “Концепція культурного релятивізму та проблемна оцінка становища жінки в традиційних суспільствах,” *Народознавчі зошити* 4 (1997): 253–263.

⁴² Оксана Кісь, *Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.)* (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008), 108–139.

⁴³ Юрій Гошко та Михайло Глушко, ““На нашій ниві колосся, як у шолудивого волосся” (Ремікси “культурного релятивізму” чи космополітизм “кабінетної етнології?”),” *Дрогобицький краєзнавчий збірник* 3 (1998): 341–342.

⁴⁴ Ірина Ігнатенко, *Жіноче тіло у традиційній культурі українців* (Київ: Дуліби, 2012).

⁴⁵ Марія Маєрчик, “Як яка дівчина з хлопцем не спить, то вона й не дівчина зовсім (секс до шлюбу в українській традиції): до постановки проблеми,” доступ отримано 15 грудня 2015, <http://abyss111/livejournal.com/34щ31.html#cutid1>.

У ньому вміщено праці В. Балушка⁴⁶, І. Ігнатенко⁴⁷, Андрія Забловського⁴⁸, Олени Чебанюк⁴⁹, Ірини Несен⁵⁰ та ін. Крім цього, у вищезазначеному виданні опубліковані матеріали класиків української етнології – Митрофана Дикарева⁵¹ та Никанора Дмитрука⁵², присвячені безпосередньо опису реалій дошлюбного спілкування молоді кінця XIX – початку XX ст.

Проблеми дошлюбного спілкування молоді побіжно торкаються й інші науковці. Так, Володимир Сироткін⁵³, Роман Тарнавський⁵⁴ та Наталія

⁴⁶ Василь Балушок, “Молодіжні громади та обряди ініціацій в традиційному селі,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 56–96.

⁴⁷ Ірина Ігнатенко, “Дошлюбне спілкування української молоді,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 40–55.

⁴⁸ Андрій Забловський, “Особливості формування та регуляції гендерної поведінки неодруженої молоді в традиційній культурі українців XIX – початку XX ст.,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 32–39.

⁴⁹ Олена Чебанюк, “Молодіжний календар у контексті традиційної культури українців,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 130–147; Олена Чебанюк, “Релікти архаїчних вірувань і ритуалів у деяких дівочих весняних іграх,” *Народна творчість та етнографія* 4 (1997): 88–95.

⁵⁰ Ірина Несен, “Участь молоді у родинній обрядовості українців,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 148–168; Ірина Несен, “Чоловіча сферофера в українському весіллі,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2013), т. 4, 373–404.

⁵¹ Митрофан Дикарев, “Збірки сільської молодіжки на Україні,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 432–535.

⁵² Никанор Дмитрук, ““Нехай моя Гантонина гойдає...” (вечорниці, купальські та петрівчані обряди Житомирського Полісся в записках Никанора Дмитрука),” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 538–543.

⁵³ Володимир Сироткін, “Сімейний та громадський побут,” в *Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник*, ред. Анатолій Пономарьов (Київ: Либідь, 1994), 159–160; Володимир Сироткін, “Традиційні форми взаємодопомоги,” у *Поділля: історико-етнографічне дослідження*, ред. Анатолій Пономарьов (Київ: Видавництво незалежного культурного центру “Доля”, 1994), 150–154; Володимир Сироткін, “Традиції колективної трудової взаємодопомоги,” в *Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах*, ред. Олесь Пошивайло (Опішне: Українське народознавство, 1999), кн. 1, 371–376.

⁵⁴ Роман Тарнавський, “Сільськогосподарські толоки в побуті українських селян історико-етнографічної Волині,” у *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє”, (Луцьк, 13–14 травня 2009 р.): у 3 т.* (Луцьк: Вежа, 2009), т. 1, 79–80; Роман Тарнавський, “Звичай толоки в контексті народного господарського календаря українських селян (За матеріалами з теренів Південно-Західного історико-етнографічного регіону України),” *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету* 11 (2010): 129–140; Роман Тарнавський, “Обжинковий вінок у системі обряду “Віхи” (До проблеми з’ясування первісної семантики обжинкового вінка),” *Міфологія і*

Дуда⁵⁵ з'ясовують участь молоді у молодіжних толоках. Частина дослідників (Юрій Пуківський⁵⁶, Олена Серебрякова⁵⁷ та ін.), аналізуючи календарну обрядовість і традиційні молодіжні ворожіння, відповідно розглядають і певні аспекти дошлюбного спілкування хлопців та дівчат, зокрема й молодіжні розваги.

Отже, можна стверджувати, що станом на сьогодні в Україні дослідження традицій дошлюбного спілкування молоді має доволі тривалу історію. Однак, незважаючи на наявність низки праць, які частково або повністю присвячені висвітленню цього аспекту соціонормативної культури українців, зазначена тематика висвітлена в науковій літературі поки що не достатньо. Більшість опублікованих розвідок мають фрагментарний характер, або ж охоплюють вузькі хронологічні чи територіальні межі. Зокрема, терени історико-етнографічної Волині, Опілля, Надсяння досліджені вкрай мало та нерівномірно за територіальною ознакою. І досі можна констатувати відсутність комплексного дослідження, яке узагальнювало б традиції дошлюбного спілкування молоді з урахуванням їх локальної специфіки, регіональних особливостей, трансформаційних змін упродовж другої половини XIX . – початку XX ст. Доволі помітним є брак студій, які розкривали б та аналізували окремі ділянки досліджуваної проблематики, наприклад, вплив соціально-економічних та релігійних чинників на дошлюбне спілкування молоді, особливості дошлюбного спілкування між представниками різних етнічних груп тощо.

фольклор 2 (2011): 69–78; Роман Тарнавський, “Традиції трудової сусідської взаємодопомоги в громадсько-виробничому побуті бойків,” в *Історико-культурна спадщина Рожнятівщини як складова частина Бойківщини: минуле та перспективи розвитку* (Рожнятів: Рожнятівська філія ВГО “Бойківське етнологічне товариство”, 2012): 76–82.

⁵⁵ Наталія Дуда, “Толока у системі трудових традицій українців Карпат кінця XIX – початку XX століть,” *Народознавчі зошити* 1 (1998): 77–81; Наталія Дуда, “Регулятивна функція трудових традицій в українській карпатській сім’ї кінця XIX – початку XX століть,” *Народознавчі зошити* 2 (1998): 207–209.

⁵⁶ Юрій Пуківський, “Традиції дошлюбного спілкування молоді у волинян (на матеріалах весняного циклу народного календаря),” *Народознавчі зошити* 3 (2011): 448–455; Юрій Пуківський, “Шлюбно-любовні мотиви у великодніх традиціях бойків,” *Народна творчість та етнологія* 6 (2011): 99–106; Пуківський, *Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2015).

⁵⁷ Олена Серебрякова, “Мантичні практики “підслухування” чужих розмов в українській традиції,” *Народознавчі зошити* 1 (2016): 43–48; Олена Серебрякова, “Семантика гадань зі взуттям у зимовій обрядовості українців,” *Народознавчі зошити* 1 (2015): 206–213; Олена Серебрякова, “Обрядова символіка та функції купальських вінків на Черкащині: мантично-магічний аспект,” *Народознавчі зошити* 2 (2015): 450–456.

THE CURRENT STATE OF RESEARCH OF PREMARTIAL INTERCOURSE TRADITIONS OF UKRAINIAN YOUTH

Roxolana DIAKIVNYCH

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Ethnology,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

The article deals with the history of research traditions of premarital intercourse of Ukrainian youth. The author observed a process of accumulation of information about national and local specifics of this phenomenon of social normative culture, mentioned most significant works, scientific researches and projects that completely or tangentially highlight basic aspects of premarital intercourse of the youth in Ukraine.

Thus, the author analysed scientific accomplishments of the following ethnographers: Pavlo Chubynskyi, Valerian Borzhkovskyi, Mykola Chernyshov, Khrysanph Yashchurzynskyi, Volodymyr Yastrebov, Oleksandr Malynka, Orest Levytskyi, Fedir Vovk, Mytrophan Dikarev, Oleksa Ripetskyi, Mykola Sumtsov, Mykhailo Hrushevskyi, Volodymyr Hnatiuk, Ivan Homyk, Vyacheslav Kaminskyi, Dmytro Zelenin, Oleksa Voropay, Stepan Kylymnyk, Oleksandra Kuveniova, Yuriy Hoshko, Hanna Horyn, Anatoliy Ponomariov, Volodymyr Syrotkin, Heorhiy Kozholianko, Yevhen Lunio, Roman Chmelyk, Viktor Davydiuk, Tetiana Ahapkina, Oksana Kis, Iryna Ihnatenko, Maria Mayerchuk, Vasyly Balushok, Andriy Zablovskyi, Olena Chabaniuk, Iryna Nesen, Roman Tarnavskyi, Natalia Duda, Yuriy Pukivskyi, Olena Serebriakova.

The author states that scientific interest in the premarital communication traditions of Ukrainian youth has quite a long history. The activities of young boys and girls, traditional forms of leisure and cooperation between young people, the influence of social, economic and religious factors upon formation of couples to be married, special features of communication of youth of marriageable age belonging to various ethnical groups, were interested to researches already in the 19th century. Moreover, information on certain aspects of the discussed problem can be also found in scientific works dedicated to calendar and routine ritualism, social and family everyday life, spiritual culture of Ukrainians in general.

Although in present-day Ukraine researches of young people premarital communication traditions have quite a long history, and regardless the availability of a number of publications which are fully or partially dedicated to coverage of this aspect of the socio-normative culture of Ukrainians, the above topic is still insufficiently covered in scientific literature. Most published researches are fragmentary, or based on too narrow chronological or territorial materials. For example, terrains of historical and ethnographic Volhynia, Opillia, Nadsiania are extremely poorly researched on territorial grounds. Nowadays we still acknowledge absence of comprehensive research that would summarize young people premarital communication traditions and transitional changes during the second half of the 19th century – early 20th century. Quite noticeable is the lack of studies which would present and analyze individual regions of interest in the researched problems, e.g. influence of social, economic and religious factors upon youth premarital communication, special features of premarital communication among young people belonging to various ethnical groups etc.

Key words: ethnology, Ukraine, youth community, socialization of youth, youth leisure, historiography.

REFERENCES

- “Haivky. Zibrav Volodymyr Hnatiuk. Melodii skhopyv na fonohraf Osyp Rozdolskyi, spysav Filaret Kolessa.” *Materiialy do ukrainskoi etnologii* 13 (1909): 30–221. (in Ukrainian).
Agapkina, Tatiana. *Mifopoeticheskiye osnovy slavyanskogo narodnogo kalendarya. Vesenneletniy tsikl*. Moskva: Indrik. 2002. (in Russian).

- Balushok, Vasyl. "Istoriia vyvchennia tradytsiinoi statevo-vikovoï orhanizatsii ukrainsiv ta poviazanoi z neiu obriadovosti." *Materialy do ukrainskoi etnologii* 6 (2007): 31–36. (in Ukrainian).
- Balushok, Vasyl. "Molodizhni hromady ta obriady initsiatsii v tradytsiinomu seli." U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnologichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 56–96. (in Ukrainian).
- Balushok, Vasyl. "Parubochi hromady v ukrainskomu seli." *Kyivska starovyna* 5 (1995): 84–87. (in Ukrainian).
- Balushok, Vasyl. "Parubochi initsiatsii v ukrainskomu tradytsiinomu seli." *Rodovid* 7 (1997): 29–37. (in Ukrainian).
- Balushok, Vasyl. "Rol zhinky v yunatskykh initsiatsiiakh davnykh sloviań." *Rodovid* 9 (1994): 18–25. (in Ukrainian).
- Balushok, Vasyl. *Obriady initsiatsii ukrainsiv ta davnykh sloviań.* Lviv; Niu-York: Vydavnytstvo M. P. Kots, 1998. (in Ukrainian).
- Borzhkovskiy, Valerian. "'Parubotstvo' kak osobaya gruppa v malorusskom selskom obshchestve." *Kiyevskaya starina* 18 (1887): 765–776. (in Russian).
- Botson, Lyubov i Leonid Minko. "Obshchestvennyy byt selskogo naseleniya." V *Obshchestvennyy, semeynyy byt i dukhovnaya kultura naseleniya Polesia.* Red. Vasiliy Bondarchik. Minsk: Nauka i tekhnika, 1987. 8–47. (in Russian).
- Chebaniuk, Olena. "Molodizhnyi kalendar u konteksti tradytsiinoï kultury ukrainsiv." U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnologichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 130–147. (in Ukrainian).
- Chebaniuk, Olena. "Relikty arkhaidnykh viruvan i rytualiv u deiaknykh divochykh vesnianykh ihrakh." *Narodna tvorchišt ta etnografii* 4 (1997): 88–95. (in Ukrainian).
- Chernyshov, Nikolay. "K voprosu o 'parubotstve' kak osoboy obshchestvennoy gruppe." *Kiyevskaya starina* 19 (1887): 491–505. (in Russian).
- Chmelyk, Roman. *Mala ukrainska selianska simia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. (struktura i funktsii).* Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 1999. (in Ukrainian).
- Chubinskiy, Pavel. *Trudy etnograficheskoy statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiiy kray. snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Yugo-zapadnyy otdel. Materialy i issledovaniya.* Sankt-Peterburg: Tipografiya V. Bezobrazova i Komp., 1872, t. 3. (in Russian).
- Davydiuk, Viktor. *Etnologichnyi narys Volyni. Za materialamy ekspeditsii Polisko-Volynskoho narodoznavchoho tsentru "Volynianka – 2003".* Lutsk: Instytut kulturnoi antropologii, 2005. (in Ukrainian).
- Dmytruk, Nykanor. "'Nekhai moia Hantonyna hoidaie...'" (vechernytsi, kupalski ta petrivchani obriady Zhytomyrskoho Polissia v zapysakh Nykanora Dmytruka)." U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnologichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 538–543. (in Ukrainian).
- Duda, Nataliia. "Rehuliatyvna funktsiia trudovykh tradytsii v ukrainskii karpatskii simi kintsia XIX – pochatku XX stolit." *Narodoznavchi zoshyty* 2 (1998): 207–209. (in Ukrainian).
- Duda, Nataliia. "Toloka u systemi trudovykh tradytsii ukrainsiv Karpat kintsia XIX – pochatku XX stolit." *Narodoznavchi zoshyty* 1 (1998): 77–81. (in Ukrainian).
- Dykarev, Mytrofan. "Programa do zbirannia vidomosti pro hromady i zbirky silskoi molodi (vulytsiu, vechernytsi, dosvitky i skladky)." *Materialy do ukrainsko-ruskoï etnologii* 3 (1900): 1–27. (in Ukrainian).

- Dyakarev, Mytrofan. “Zbirky silskoi molodizhy na Ukraini.” *Materiialy do ukrainskoi etnologii* 18 (1918): 170–275. (in Ukrainian).
- Dykariev, Mytrofan. “Zbirky silskoi molodizhy na Ukraini.” U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 432–535. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, Volodymyr. “Pisnia pro pokrytku, shcho vtopyla dytynu.” *Materiialy do ukrainskoi etnologii* 19–20 (1919): 249–389. (in Ukrainian).
- Homyk, Ivan. “Lemkivski “vechirky” (vechernytsi).” *Materiialy do etnologii y antropolohii* 21–22 (1929): 303–308. (in Ukrainian).
- Horyn, Hanna. “Hromada i hromadskyi pobut.” V *Ukrainske narodoznavstvo: navch. posibn.* Red. Stepan Pavliuk, Hanna Horyn ta Roman Kyrchiv. Lviv: Feniks, 1994. 242–266. (in Ukrainian).
- Horyn, Hanna. “Hromada. Hromadskyi pobut.” V *Etnohenez ta etnichna istoriia naseleennia ukrainskykh Karpat.* Red. Stepan Pavliuk. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2006, t. 2. 409–432. (in Ukrainian).
- Horyn, Hanna. “Hromadskyi pobut silskoho naseleennia.” U *Sotsialistychni peretvorennia v kulturi ta pobuti zakhidnykh oblastei Ukrainy (1939–1989).* Kyiv: Naukova dumka, 1989. 77–92. (in Ukrainian).
- Horyn, Hanna. “Rol hromady u formuvanni osoby (istorychnyi dosvid ukrainsiv).” *Narodoznavchi zoshyty* 3–4 (2008): 440–444. (in Ukrainian).
- Horyn, Hanna. *Hromadskyi pobut silskoho naseleennia Ukrainskykh Karpat (XIX – 30-ti roky XX st.)*. Kyiv: Naukova dumka, 1993. (in Ukrainian).
- Hoshko, Yurii i Mykhailo Tyvodar. “Hromadskyi pobut.” U *Hutsulshchyna: istoryko-etnografichne doslidzhennia.* Red. Yurii Hoshko. Kyiv: Naukova dumka, 1987. 224–230. (in Ukrainian).
- Hoshko, Yurii ta Mykhailo Hlushko. ““Na nashii nyvi kolossia, yak u sholudyvoho volossia”. (Remiksy “kulturnoho reliatyvizmu” chy kosmopolityzm “kabinetnoi etnologii”?)” *Drohobyttskyi kraieznavchyi zbirnyk* 3 (1998): 341–342. (in Ukrainian).
- Hoshko, Yurii, Mykola Mushynka ta Oleksandr Turchak. “Hromadskyi pobut.” U *Lemkivshchyna: istoryko-etnografichne doslidzhennia u 2-kh tomakh.* Red. Stepan Pavliuk. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2002, t. 2. 25–43. (in Ukrainian).
- Hoshko, Yurii. *Zvychaieve pravo naseleennia Ukrainskykh Karpat ta Prykarpattia XIV–XX st.* Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 1999. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Mykhailo. *Pochatky hromadianstva (genetychna sotsiologiia)*. Viden: Ukrainskyi sotsiolohichnyi instytut, 1921. (in Ukrainian).
- Ihnatenko, Iryna. “Doshliubne spilkuvannia ukrainskoi molodi.” U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 40–55. (in Ukrainian).
- Ihnatenko, Iryna. *Zhinoche tilo u tradytsiinii kulturi ukrainsiv.* Kyiv: Duliby, 2012. (in Ukrainian).
- Inkin, Vasyl. *Silske suspilstvo Halyskoho Prykarpattia XVI–XVIII stolit: istorychni narysy.* Red. Mykola Krykun. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2004. (in Ukrainian).
- Kaminskyi, Viacheslav. “Parubotski hromady na Podilli yak zvychaievo-pravnyi instytut.” *Pratsi komisii dlia vyuchuvannia zvychaievoho prava Ukrainy* 2 (1928): 92–112. (in Ukrainian).

- Kis, Oksana. "Divchyna-pokrytka v ukrainskomu seli kintsia XIX – pochatku XX st." *Narodoznavchi zoshyty* 6 (1998): 684–692. (in Ukrainian).
- Kis, Oksana. "Kontseptsiiia kulturnoho reliatyvizmu ta problemna otsinka stanovishcha zhinky v tradytsiinykh suspilstvakh." *Narodoznavchi zoshyty* 4 (1997): 253–263. (in Ukrainian).
- Kis, Oksana. "Ukrainska silska molod u dzerkali gendernykh vidminnosti." *Nezaleznyi kulturolohichnyi chasopys "I"* 4 (2002): 184–190. (in Ukrainian).
- Kis, Oksana. *Zhinka v tradytsiinii ukrainskii kulturi (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)*. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2008. (in Ukrainian).
- Kozholianko, Heorhii. *Etnohrafiia Bukovyny*. Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999, t. 1. (in Ukrainian).
- Kozholianko, Heorhii. *Narodoznavstvo Bukovyny. Hromadskiy i simeinyi pobut*. Chernivtsi: Ruta, 1998. (in Ukrainian).
- Kutelmakh, Kornelii. "Hromada i hromadskiy pobut." U *Boikivshchyna: istoryko-etnohrafichne doslidzhennia*. Red. Yurii Hoshko. Kyiv: Naukova dumka, 1983. 193–207. (in Ukrainian).
- Kuvenova, Oleksandra. "Hromadskiy pobut." V *Ukraintsi: istoryko-etnohrafichna monohrafiia [maket]*. Red. Kost Huslysty. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii Nauk Ukrainskoi URSR, 1959, t. 1. 475–520. (in Ukrainian).
- Kuvenova, Oleksandra. "Pro deiaiki tradytsiini narodni molodizhni ihry ta rozvahy." *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* 2 (1959): 84–93. (in Ukrainian).
- Kuvenova, Oleksandra. *Hromadskiy pobut ukrainskoho selianstva: istoryko-etnohrafichnyi narys*. Kyiv: Naukova dumka, 1966. (in Ukrainian).
- Kylymnyk, Stepan. *Ukrainskyi rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittenni*. Kyiv: Oberehy, 1994, kn. 1, t. 1, 2. (in Ukrainian).
- Kylymnyk, Stepan. *Ukrainskyi rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittenni*. Kyiv: Oberehy, 1994, kn. 2, t. 3, 4. (in Ukrainian).
- Levitskiy, Orest. "O semeynykh otnosheniyakh v Yugo-Zapadnoy Rusi v XVI–XVII vekakh." *Russkaya starina* 29, kn. 2 (1880): 549–570. (in Russian).
- Levitskiy, Orest. "Obychnyye formy zaklyucheniya brakov v Yuzhnoy Rusi v XVI–XVII st." *Kiyevskaya starina* 68, kn. 1, otd. 1 (1900): 6. (in Russian).
- Levitskiy, Orest. *Cherty semeynogo byta v Yugo-Zapadnoy Rusi v XVI–XVII vv.* (Kyiev, 1909). (in Russian).
- Levytskyi, Orest. "Nevinchani shliuby na Ukraini v XVI–XVII st." *Zapysky Ukrainskoho naukovohto tovarystva v Kyievi* 3 (1908): 98–107. (in Ukrainian).
- Luno, Yevhen. "Ryndzivky." *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* 3 (1993): 47–53. (in Ukrainian).
- Maierschyk, Mariia. "Tak yaka divchyna z khloptsem ne snyt, to vona y ne divchyna zovsim (seks do shliubu v ukrainskii tradytsii): do postanovky problemy." Dostup otrymano 15 hrudnia 2015. <http://abyss111/livejournal.com/34shch31.html#cutidl>. (in Ukrainian).
- Malinka, Aleksandr. "Svadebnyye i drugiye narodnyye obychai v Chervonoy Rusi sto let nazad." *Kiyevskaya starina* 61, kn. 1, otd. 1 (1898): 252. (in Russian).
- Nesen, Iryna. "Cholovicha semiosfera v ukrainskomu vesilli." U *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2013, t. 4. 373–404. (in Ukrainian).
- Nesen, Iryna. "Uchast molodi u rodynnii obriadovosti ukraintsiv." U *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 148–168. (in Ukrainian).
- Ponomarov, Anatolii. "Doshliubne spilkuвання molodi." U *Podillia: istoryko-etnohrafichne doslidzhennia*. Red. Anatolii Ponomarov. Kyiv: Vydavnytstvo nezalezhnogo kulturnoho tsentru "Dolia", 1994. 160–175. (in Ukrainian).

- Ponomarov, Anatolii. “Tradytzii doshliubnoho spilkuvannia,” v *Ukraintsi: istoryko-etnografichna monohrafiia u dvokh knyhakh*. Red. Oles Poshyvailo. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo, 1999, kn. 1, 409–419. (in Ukrainian).
- Pukivskiy, Yurii. “Shliubno-liubovni motyvy u velykodnikh tradyttsiakh boikiv.” *Narodna tvorchist ta etnolohiia* 6 (2011): 99–106. (in Ukrainian).
- Pukivskiy, Yurii. “Tradytzii doshliubnoho spilkuvannia molodi u volynian (na materialakh vesnianoho tsykladu narodnoho kalendara).” *Narodoznavchi zoshyty* 3 (2011): 448–455. (in Ukrainian).
- Pukivskiy, Yurii. *Vesniana kalendarsko-pobutova obriadovist ukraintsiv istoryko-etnografichnoi Volyni*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakivycha NAN Ukrainy, 2015. (in Ukrainian).
- Ripetskiy, Oleksa. “Parubochi y divochi zvychai v seli Andriashivtsi na Poltavshchyni.” *Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii* 18 (1918): 155–169. (in Ukrainian).
- Serebriakova, Olena. “Mantychni praktyky “pidslukhovuvannia” chuzhykh rozmov v ukrainskii tradytzii.” *Narodoznavchi zoshyty* 1 (2016): 43–48. (in Ukrainian).
- Serebriakova, Olena. “Obriadova symvolika ta funktsii kupalskykh vinkiv na Cherkashchyni: mantychno-mahichnyi aspekt.” *Narodoznavchi zoshyty* 2 (2015): 450–456. (in Ukrainian).
- Serebriakova, Olena. “Semantyka hadan zi vzuttiam u zymovii obriadovosti ukraintsiv.” *Narodoznavchi zoshyty* 1 (2015): 206–213. (in Ukrainian).
- Skrupnyk, Hanna. “Svitloi pamiaty podvyzhyky ukrainskoj nauky (zamist predmovy).” *Materialy do ukrainskoj etnologii* 3 (2003): 91–92. (in Ukrainian).
- Sumtsov, Mykola. *Slobozhane. Istoryko-etnografichna rozvidka*. Kharkiv: Soiuz, 1918. (in Ukrainian).
- Sumtsov, Nikolay. “Dosvetki i posidelki.” *Kiyevskaya starina* 14 (1886): 421–445. (in Russian).
- Syrotkin, Volodymyr. “Simeinyi ta hromadskiy pobut.” V *Ukrainska mynuvshyna: iliustrovanyi etnografichnyi dovidnyk*. Red. Anatolii Ponomarov. Kyiv: Lybid, 1994. 159–160. (in Ukrainian).
- Syrotkin, Volodymyr. “Tradytzii kolektyvnoi trudovoi vzaiemodopomohy.” V *Ukraintsi: istoryko-etnografichna monohrafiia u dvokh knyhakh*. Red. Oles Poshyvailo. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo, 1999, kn. 1. 371–376. (in Ukrainian).
- Syrotkin, Volodymyr. “Tradyttsiini formy vzaiemodopomohy.” U *Podillia: istoryko-etnografichne doslidzhennia*. Red. Anatolii Ponomarov. Kyiv: Vydavnytstvo nezalezhnogo kulturnoho tsentru “Dolia”, 1994. 150–154. (in Ukrainian).
- Tarnavskiy, Roman. “Obzhynkovyi vinok u systemi obriadu “Vikhy” (Do problemy ziasuvannia pervisnoi semantyky obzhynkovoho vinka).” *Mifolohiia i folklor* 2 (2011): 69–78. (in Ukrainian).
- Tarnavskiy, Roman. “Silskohospodarski toloky v pobuti ukrainskykh selian istoryko-etnografichnoi Volyni.” U *Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii aspirantiv i studentiv “Volyn ochyma molodykh naukovtsiv: mynule, suchasne, maibutnie”, (Lutsk, 13–14 travnia 2009 r.): u 3 t.* Lutsk: Vezha, 2009, t. 1. 79–80. (in Ukrainian).
- Tarnavskiy, Roman. “Tradytzii trudovoi susidskoj vzaiemodopomohy v hromadskovyrobnychomu pobuti boikiv.” V *Istoryko-kulturna spadshchyna Rozhniativshchyny yak skladova chastyna Boikivshchyny: mynule ta perspektyvy rozvytku*. Rozhniativ: Rozhniativska filii VHO “Boikivske etnolohichne tovarystvo”, 2012: 76–82. (in Ukrainian).

- Tarnavskiy, Roman. “Zvychai toloky v konteksti narodnoho hospodarskoho kalendaria ukrainskykh selian (Za materialamy z tereniv Pivdenno-Zakhidnoho istoryko-etnografichnoho rehionu Ukrainy).” *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu* 11 (2010): 129–140. (in Ukrainian).
- Voropai, Oleksa. *Zvychai nashoho narodu. Etnografichniy narys*. Kyiv: Veles, 2009. (in Ukrainian).
- Vovk, Khvedir. “Shliubnyi rytual ta obriady na Ukraini.” U *Profesor Khvedir Vovk. Studii z ukrainskoi etnografii ta antropologii*. Red. Yurii Ivanchenko (Kyiv: Mystetstvo, 1995). 219–323. (in Ukrainian).
- Yashchurzhinskiy, Khrisanf. “Svadba malorusskaya. kak religiozno-bytovaya drama.” *Kiyevska starina* 55, kn. 2, otd. 1 (1896): 234. (in Russian).
- Yastrebov, Vladimir. “Novyye dannyye o soyuzakh nezhenatoy molodezhi na Yuge Rossii.” *Kiyevskaya starina* 55, otd. 1 (1896): 110–128. (in Russian).
- Zablovskiy, Andrii. “Osoblyvosti formuvannya ta rehuliatcii hendernoї povedinky neodruzhenoi molodi v tradytsiinii kulturi ukrainsiv XIX – pochatku XX st.” U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyy tsykl liudyny: istoryko-etnologichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 32–39. (in Ukrainian).
- Zelenin, Dmitriy. *Vostochnoslavianskaya etnografiya*. Per. s nem. Moskva: Nauka. 1991. (in Russian).

Стаття надійшла до редколегії 15.05.2015

Прийнята до друку 21.12.2015